

НАДА РАДУШКИ*
Институт за политичке студије
Београд

УДК 159.923.2(4):39(=214.48)
Монографска студија
Примљен: 30.03.2014
Одобрен: 02.05.2014

НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ РОМА У ПРОЦЕСУ ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА**

Сажетак: Због неповољног друштвеног статуса и материјалне угрожености, културне, образовне, економске и политичке маргинализованости, Роми нису били довољно захваћени социјалном мобилношћу која би позитивно деловала на њихов положај и развијање свести о сопственом националном идентитету. Временски посматрано, губљење или прикривање, односно сталне промене националног идентитета услед асимилације или етничке мимикрије, негативно су деловале на демографски развитак ромске националности. Роми се све више боре за сопствени национални идентитет, немају територијалних претензија и никада нису тежили сепарацији, већ напротив, залажу се за интеграцију у своје окружење, очување националних и културних особености, а пре свега побољшање свог економског, социјалног и политичког статуса. Положај ромске националне мањине данас представља изазов за мањинску политику Србије на путу европских интеграција, у процесу изградње савремене, демократске и мултикултуралне државе.

Кључне речи: Роми, национални идентитет, европске интеграције, положај, демографска истраживања, Србија

* raduski@eunet.rs

** Рад је део пројекта: „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција” финансиран од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (179009).

Увод

Проучавање етницитета, историјског, демографског, социоекономског и културног развоја, националне еманципације и политичке организованости мањинских заједница од великог је значаја, посебно када је реч о једној мултинационалној и мултикултуралној држави каква је Србија. Национални идентитет предмет је истраживања различитих научних дисциплина, а постаје посебно актуелан у време бурних друштвених промена. Глобализација и модернизација, економски и технолошки развој, интеграциони процеси, бројни етнички и социјални конфликти представљају изазов за формирање и очување националног идентитета у свакој савременој мултикултуралној држави. Идентитет једне заједнице у односу на другу представља скуп чинилаца, јасно видљивих и препознатљивих који су у сталном процесу модификовања и који чине део историје и културе једног народа. Управо ти чиниоци националног идентитета (језик, религија, територија и др.) јесу оно што једну заједницу разликује од друге. За национални идентитет битна је самосвест групе која је диференцира од других група и подразумева да односе са сународницима заснивамо на сличности, а односе с припадницима „других” нација на разликама. Чињеница је да етнички идентитет мора бити убедљив како би опстао - убедљив за припаднике одређене заједнице, а легитимност морају да му признају и они који тој етничкој заједници не припадају (Eriksen, 2002).

О ромском националном идентитету се најчешће говорило на основу конструкција и перцепција одређених појава из свакодневног живота ромске популације, јер није било дубљих научних истраживања. Мада национални идентитет није једном заувек дат и доживљава сталне, веће или мање промене, код Рома је посебно колебљив, са неопходношћу да се редифинише и унапреди, али истовремено и сачува од корених измена које би могле водити његовом нестајању. Роми, који су међу последњим етничким групама у Европи открили потенцијале и снагу етнонационализма, све више се боре за сопствени национални идентитет и траже решење својих проблема, како у самој ромској заједници, тако и у бољим етничким односима између већинског и ромског становништва.

Национални идентитет – статичан или динамичан феномен

Национални идентитет је врло сложен феномен и захтева мултидисциплинарна истраживања. Према једном схватању, он представља

датост људског постојања, стиче се рођењем, па је самим тим непроменљива, статичка категорија, док се према другом становишту посматра у ситуационом смислу, односно као флотантна категорија.¹ Наиме, полази се са становишта да се идентитет непрестано мења у складу са човековим развојем, да је припадање одређеној етничкој групи условљено субјективним ставовима и осећањима који су пролазни и променљиви у зависности од времена и окружења у којем се сваки појединац налази. Између те две крајности (статичке и динамичке) налазе се бројне друге теорије које пре свега истичу културна обележја националног идентитета по којима се једна етничка група разликује од друге.

Идентитет је у исто време индивидуални и колективни феномен који подразумева укључивање нових елемената, као и очување старих. Другим речима, то је истовремено и систем и процес будући да је по својој природи динамичан што значи не само да мења своје конститутивне делове, већ и опстаје управо захваљујући тој својој способности (Стојковић, 2008). Мада је за формирање идентитета неопходна стабилност и континуитет, он се мења паралелно са развојем човека, док је у исто време везан за друштво где настаје и на које повратно утиче, с обзиром на њихову међусобна условљеност и зависност. Национални идентитет је, према дефиницији појединих аутора, првенствено осећање припадности једној етничкој заједници и део мишљења, осећања и понашања која проистичу из припадности тој заједници (Phinney, 1989: 34-39).

Историјски и временски посматрано, многи народи су упркос великим друштвеним променама сачували свој национални идентитет захваљујући кључним етничким одредницама које су им омогућили осећај субјективне припадности властитом етнокултурном идентитету без обзира на прилике у којима су се налазили. Такође, историја је пуна примера да су заједничко име и прошлост, митови и традиција, изнедрили снажно осећање заједничке припадности, чак и ако тај народ не поседује заједничку територију (као што је случај, на пример, са Ромима).

¹ Према западном концепту појединац мора припадати некој нацији, а може изабрати којој, док етнички концепт (незападни) не допушта такву слободу, јер без обзира да ли напуштате или не, остајете припадник заједнице свог рођења и заувек носите њен жиг. Либерални модел нације (доминантан у савременој политичкој култури) подразумева нацију као отворену заједницу засноване на слободи избора грађана, док други модел нације (примордијални) подразумева етничке, крвне или породичне везе, као кохезивне елементе или везивно ткиво (Smith, 1998: 26.).

Национални идентитет је најважнији од свих колективних идентитета који су заједнички људским бићима, јер се друге врсте идентитета (класа, пол, вера) могу поклапати или комбиновати са националним идентитетом, али ретко могу ослабити његов значај. Схватање и митови о националном идентитету често се позивају на територију и претке (тзв. теорија крв и тло) као на основу политичке заједнице, а то представља главни извор нестабилности и етничких сукоба у многим деловима света. Није случајно што многи међунационални сукоби потичу управо од схватања националног идентитета, који је у суштини вишезначан и вишедимензионалан и не може се свести на један једини елеменат. У сваком случају, идентитет није статичка и једнозначна категорија па се све више разматрају различити концепти (на пример, вишеструки, заменљиви, скривени идентитети и слично) који захтевају научни приступ идентитету као динамичком феномену. Такође, то је комплексан појам кога чине више узајамно повезаних компоненти (етничка, културна, територијална, економска, правно-политичка и друге) које представљају споне солидарности између припадника у оквиру једне етничке заједнице уједињених заједничким сећањима, митовима и традицијом, спој који може, али не мора, наћи израз у сопственим државама тих заједница, а које се разликују од чисто правних државних веза (Smith, 1998:36). Генерално, у проучавању националног идентитета и његових основних компоненти све више се прихвата становиште да он није унапред одређен, већ се стиче и током времена модификује, при чему појединац има активну улогу у његовом формирању са могућношћу избора. Модерна наука истиче објективне (језик, религија и евентуално територија) и субјективне факторе (заједничко порекло, историја, сећања, митови, симболи, итд.), при чему њихова међусобна условљеност ствара осећај припадности одређеној етничкој групи. Свест и осећај припадности својој нацији значајни су како за појединца тако и за колективитет. До које мере је национални идентитет присутан у одређеном друштву, у директној је зависности од жеље дате нације да сачува свој национални идентитет и историјско-политичких околности у којима се налази (Радаковић, 2012).

И поред бројних превиђања да ће крај 20. и почетак 21. века означити нестанак националног идентитета, имајући у виду јачања наднационалних облика идентификације (као што су, на пример, европски идентитет), тај феномен и даље наставља да постоји не губећи снагу као извор колективног идентитета. Мада је однос између процеса глобализације и изградње националног идентитета веома сложен, ипак далеко је од тога да национални идентитет представља „превазиђену творевину

прошлости” и не може се ни наслутити тренутак који ће означити крај његовог постојања (Стојадиновић, 2012:163-164). Дакле, национализам и национални идентитет не само да је као идеолошки покрет продро у сваки кут планете, већ је свуда окосница политичких кампања за народну сувереност и демократију, па је неопходно да га што боље разумемо, јер ће и у непосредној будућности имати значајан утицај и велику моћ (Smith, 1989:271).

Национални идентитет Рома

Основна одлика ромског националног идентитета јесте да је он у сталним, мањим или већим променама. Ране миграције из прапостојбине, а затим непрекидне сеобе настављене до данашњих дана, чине нераздвајни део и судбину ромске популације. Недостатак истинске везаности за одређену територију део су њиховог историјског наслеђа, али и културних разлика и међуетничке фрагментације. Будући да потичу из различитих миграционих таласа, Роми чак у истој држави имају различито културно наслеђе, социјалне, демографске и етничке особености и показују другачије начине прилагођавања и интегрисаности у друштво. Сталне сеобе, карактеристичне за ову популацију као начин преживљавања, у ранијим периодима претежно су биле условљене економским факторима, док су у последње време, због друштвених и политичких околности, све више подстакнуте етничким предрасудама, дискриминацијом, расизмом и етничким чишћењем.

Роми су у специфичном положају јер за разлику од неких других народа који се, такође, суочавају са маргинализацијом и предрасудама, њихово основно обележје је структурно сиромаштво. У већини држава у којима живе недоступни су им основни цивилизацијски и развојни ресурси - образовање, посао, здравствена и социјална заштита, чиме су у суштини ускраћени за остварење основних људских права. Номадски начин живота, сиромаштво, расизам, као и остали негативни фактори из спољног окружења имали су пресудан утицај на формирање, као и очување њиховог специфичног етнокултурног идентитета. Структурно сиромаштво као њихов главни пратилац, постало је најсигурнија „заштита” идентитету који се динамично мењао, али у којем су се задржали дијалекти, обичајно право и специфични социјални и културни образац понашања (Башић 2012: 155). У процесу националне идентификације неког народа често велику улогу имају тешкоће, неправде, конфликти и сукоби са којима се суочавају, па су тако и Роми, упркос просторној

дисперзивности, сачували осећај групног идентитета. Томе је допринело и неприхватање њихове традиције и вредносних кодекса од европских народа и на тим основама развијање дискриминације која их прати од самог доласка у Европу. „Али, и Роми су свесни да их други не прихватају, па „бирају” своју изолацију што је одувек спречавало њихову адаптацију и интеграцију”, и омогућило очување ромског етничког идентитета (Јакшић, 2002:121).

У Србији, с обзиром на специфичан третман националног питања на крају 20. века, дошло је до „буђења” националне свести, па је идентитет код многих, а нарочито ромске етничке заједнице, био под великим утицајем тренутних друштвено-политичких прилика. Хронолошки посматрано, пратећи пописно статистичке податке о њиховој бројности, долазимо до сазнања о колебљивом, тзв. ситуационом ромском идентитету који се често мењао у зависности од актуелне друштвене ситуације, а у извесном случају и губио, што је имало пресудан утицај на етнодемографски развитак.² Честа промена националне припадности својствена Ромима, резултат је асимилације или етничке мимикрије услед стално присутне дискриминације, због чега се приликом пописивања најчешће декларишу као припадници већинске националности на подручју где живе, или прелазе у неки други етнички корпус, губећи или прикривајући тако свој национални идентитет. Због тога је статистичка евиденција о Ромима непоуздана, односно процењује се да је њихов број знатно већи него што показују званични пописи становништва.³ Тако, први попис после Другог светског рата (1948.) региструје 52,2 хиљаде или 0,8% Рома у укупној популацији Србије, следећи (1953.) бележи 58,8 хиљада или 0,8%, да би попис 1961. године забележио прави „егзо-

² На бројност припадника одређене националне заједнице, поред природног прираштаја и миграционог салда, утиче и промена у националном изјашњавању. Наиме, по пописној методологији главни критеријум за одређење националне припадности јесте субјективна изјава, што значи да свако лице има право, уставом загарантовано, слободног (не)изјашњавања о својој националности. При томе, никакви документи нису потребни као доказ, али се подразумева да се лично изјашњавање и објективна припадност углавном подударају. Принцип слободног декларисања омогућује промену националности и то привремену (услед политичких, социјалних, психолошких и других разлога) или сталну (услед асимилационих процеса), што утиче на популациону динамику свих етничких заједница (а посебно бројчано мањих и дисперзивно настањених), односно на коначне резултате пописа (Радушки, 2007).

³ Као у Србији, и у другим европским државама постоји велики раскорак између званичних статистичких података и фактичког стања. На пример, у Бугарској процењен број Рома износи око 800 хиљада, док статистика показује око 370 хиљада, у Румунији чак 2 милиона, а званично око 540 хиљада, у Албанији живи око 1,3 хиљада Рома, а по проценама 100 хиљада. Такође, слична је ситуација и у Мађарској, Чешкој, Словачкој, Италији и другим европским земљама.

дус” ромске националности, тј. само 9,8 хиљада или 0,1%. Мада се овако нагло смањење није могло објаснити демографским чиниоцима, ипак, овој појави није поклоњена довољна пажња у статистичким извештајима, нити је спроведено контролно снимање чији би резултати појаснили и протумачили такву промену. Знатно израженије осцилације код ромске него код свих других националности, такође, неминовно намећу питање узрока те појаве. Тек од 1970-их година, национално „буђење” и етничка еманципација Рома узроковала је другачије начине самоидентификације, све јасније наглашавање ромског порекла и све чешће изјашњавање за свој етнос. Са етничким ревивализмом долази до континуираног повећања броја и удела Рома што потврђује и попис из 1971. године када је у Србији регистровано 49,9 хиљада (0,7%). С обзиром да је стопа раста демографски нереална, то упућује на утицај других фактора, а пре свега промене приликом изјашњавања и политичких чинилаца. Од 1990-их година, ромски политички покрети и невладине организације постају све активнији у решавању „ромског проблема” и то како на националном, тако и на међународном плану. Број Рома у Србији (без Косова и Метохије) у 1991. години износи 94,5 хиљада (1,4%), затим 2002. године, 108,2 хиљада (1,4%), да би последњи попис 2011. године регистровао 147,6 хиљада (2,1%), при чему Роми заузимају треће место у етничкој структури Србије (после Срба и Мађара).

Интересантно је да у ретким емпиријским истраживањима није се добила тако значајна разлика између „званичног” и „незваничног” изјашњавања о припадности ромској етничкој заједници. На пример, у скубини анкетираних Рома добијен је податак да се 80% осећа припадником ромске етничке скупине, а да се 70% на попису изјаснило као Ром, што потврђује претпоставку да је број пописаних Рома потцењен, али је нереална претпоставка да је број Рома двоструко већи (Митровић, Зајић, 1996:21). На питање зашто се Роми одричу свог ромског идентитета разлоге треба тражити у њиховом бекству од беде и сиромаштва, као и ради боље заштите од дискриминације, па настоје да се декларишу за онај етнос који је најприхватљивији на подручју где живе. Због тога, као и услед значајног пораста ксенофобоје, па чак и расизма у неким турбулентним временским периодима, они су изложени мањој или већој, прикривеној или отвореној асимилацији на свим просторима где живе.

Роми представљају специфичну, хетерхогену етничку заједницу, јер основне компоненте националног идентитета, као што су језик и религија нису довољно јак кохезиони фактор будући да они исповедају различите религије и говоре различитим језицима. Порекло и начин живота, миграције, утицај других култура, стално прилагођавање и аси-

милација условили су и битне диференцијације у религији и језику. Ромски језик није хомоген будући да су се сеобе Рома одвијале у различито време, у више фаза и праваца, док су истовремено у свакој средини попримили неке лингвистичке одлике аутохтоног становништва, формирајући тако посебне типове ромског језика. Због услова живота, негде сасвим слободни, а негде потупно обесправљени, Роми су спонтано или сасвим несвесно губили кључну компоненту свог идентитета, а то је језик што је знатно утицало и на њихову свест о националној припадности. Изражену алтерофонију, односно непоклапање националне припадности и језика карактеристично за ромску заједницу, показују и пописни подаци и потврда је деловања етногенетских и асимилационих процеса, а условљена просторном дисперзивношћу и друштвеним положајем Рома.⁴

Поред језика као важне одреднице националног идентитета, код Рома су заступљене и готово све вероисповести и сви модалитети религијског изјашњавања.⁵ Декларисање о верској припадности условљено је социо-културним особеностима, али и утицајем друштвене и социјалне климе у том погледу. Они су вишерелигијски и вишеконфесионални народ јер су у циљу опстанка, на свом путу из прапостојбине, прихватили религију већинског народа тамо где су живели. Поставља се питање у којој мери је верска подељеност препрека развоју националног идентитета Рома и може ли народ који не живи на заједничкој територији, не говори истим језиком и не исповеда исту веру, формирати чврсту основу националне еманципације (Ђорђевић, 2010).

Такође, на основу досадашњих теоријских и емпиријских истраживања, поставља се принципијелно питање да ли усвајање модерних вредности неопходних за интеграцију у једно друштво слаби свест о националном идентитету, етничким и културним особеностима и води ка асимилацији. Нека проучавања су показала да своје етничко порекло најчешће мењају или прикривају они који су успели да се отргну из свог типичног окружења и да се уклопе у ширу друштвену заједницу (Митровић, 1996). Тако, многи аутори национални идентитет посматрају као аспект интеграције који се односи на повезаност појединца са сво-

⁴ По подацима пописа из 2002. године, око 27% или приближно сваки четврти Ром у Србији се изјаснио за неки неромски језик као матерњи, што указује на асимилацију и то променом објективног етничког обележја какав је језик (Радушки, 2011: 333).

⁵ У Србији, попис из 2002. године показује да се Роми најчешће изјашњавају као припадници православне вероисповести (54,4%), 17% исламске, 3,5% католичке, око 3% припада протестанској вероисповести, 13% није желело да се изјасни, а само 0,2% су атеисти (што је убедљиво најмање у поређењу са другим националностима).

јом етничком групом у оквиру друштва. С тим у вези, уколико неко има јачи, стабилнији национални идентитет, утолико ће бити теже укључен у друштвене токове и обрнуто, односно интеграција доводи до слабљења националног идентитета (Phinney, 1989, 34-39). У пракси, са аспекта права и положаја националних мањина, постоје два дијаметрално супротна модела: од потпуног задржавања својих културних особености до успостављања јаких веза и идентификације са широм друштвеном заједницом, а између ове две крајности налазе се различити модалитети и степени интеграције мањина (маргинализација, асимилација, сепарација, акултурација или интегрисаност).

Последњих деценија Роми покушавају да артикулишу и дефинишу национални идентитет на начин како је то учинила већина савремених народа укључујући традиционалне елементе који представљају колективни дух ромског народа, али и неке потуно нове одреднице. Вредносни систем је основа на којој би требало да почива изградња националног идентитета па основни критеријуми за његово дефинисање су: припадност породици (заједници која се заснива на крвном сродству), свест о диференцијацији на две групе: ми (Роми) и они (не Роми, тј. гаце), језик, унутар групна солидарност, специфичан начин производње, антрополошке, фолклорне и друге особености. Међутим, највећу вредност и основу очувања заједнице представља прихватање сопственог етничког идентитета, а живот у складу са вредностима и обичајним правом чини основу да се појединац или одређене групе осећају „правим” Ромима (Mirga, Mruz, 1997:170).

Положај и инклузија Рома у светлу политике Европске уније

Политички положај Рома у савременој Србији одређују три битна чиниоца који утичу на очување или промену њиховог националног идентитета. То су поступци државних органа на свим нивоима власти и деловање политичких организација, затим активности политичких партија и удружења Рома, и на крају утицај међународних чинилаца који део својих активности посвећују Ромима. Политички посматрано, „ромска заједница се налази у том Бермудском троуглу потпуно дезорјентисана и у немогућношћу да јасно артикулише свој интерес и циљеве” (Јакшић, 2012:45). Роми јесу другачији али то је њихово право, због чега им треба обезбедити једнакост чија ће основа бити слобода која ће афирмисати њихово право на различитост. Право Рома да буду једнаки, а различити, циљ је свих политичких државних акција и ромских организација.

Роме је лако препознати у концепту друштвене искључености, јер су они фиксирани на најнеповољнијим друштвеним позицијама, на самом дну друштвене лествице и као такви представљају најугроженију мањинску заједницу. Наравно, то се не односи само на Роме у Србији, јер је читав историја Рома праћена различитим видовима искључености, депривација, маргинализација и сегрегације. Колика је социјална искљученост ове етничке групе у Србији може се посматрати и преко социјалне дистанце према њима, која је одличан показатељ дискриминације Рома у сваком друштву. Роми спадају у ред оних етничких група према којима је изражена највиша социјална и етничка дистанца по свим посматраним друштвеним односима.

Када су 2000. године у Лисабону лидери Европске уније успоставили Процес социјалне укључености, имали су у плану да до 2010. године искорене сиромаштво унутар Уније кроз одржив економски раст, пораст броја квалитетних радних места и социјалну кохезију. Заједнички циљеви у борби против друштвене искључености постављени су на самиту Европског савета у Ници крајем исте године, а већ следеће, 2001. године су лидери чланица Европске уније у Лакену усвојили скуп основних индикатора на основу којих ће се пратити друштвена укљученост унутар Уније. Методологија праћења договорених показатеља требало је да обезбеди како њихову међусобну упоредивост, тако и да искаже специфичности појединих земаља, кроз конструисање посебних националних показатеља. Пошто су се социјалне политике земаља чланица веома разликовале, било је неопходно радити како на њиховом међусобном усклађивању, тако и на хармонизацији мера економске и социјалне политике са политиком запошљавања. Посебан акценат је на запошљавању, које се сматра главним инструментом социјалног укључивања (мада оно није довољно за социјалну укљученост у модерном друштву), али и на јачању социјалне кохезије, бољој инклузији у локалним заједницама и квалитетан социјални рад (Радушки, Коматина, 2013).

На путу ка Европској унији, Србија већ у току процеса приступања има обавезу да изради Меморандум о социјалној укључености. Републички завод за статистику спровео је SILC (Statistics of Income and Living Conditions) анкету, на узорку од осам хиљада домаћинстава, преко које се прикупљају стандардизовани показатељи социјалне укључености за све земље чланице Европске уније (као и за земље које су у процесу прикључивања), а поред тога треба да развије и национално специфичне показатеље друштвене искључености. На основу резултата овог истраживања могу се пратити ефекти предузетих мера за повећање

друштвене укључености, као и за израду Националних акционих планова. У овом контексту интересантно је поменути да је током 2009. године Србија председавала Декадом Рома и тада је, на иницијативу и уз финансијску подршку УНДП, сачињен Мониторинг оквир за праћење друштвене укључености ромске популације у све четири приоритетне области Декаде (образовање, запошљавање, становање и здравље) (Korivica, Komatina, 2009).

Стратегијом за унапређивање положаја Рома у Републици Србији (2010.) и Акционим плановима за дефинисане области створени су одређени предуслови за боље укључивање Рома у друштвени живот Србије. Важно је истаћи да има помака у многим областима, али такође и да нема довољно одговорности, професионалности и хармоничности у раду оних институција које су предвиђене за успостављање механизма и праћење друштвене укључености Рома.

Генерално, може се рећи да су поједине политичке акције усмерене према ромској заједници уродиле плодом, јер су за последњих неколико деценија у фокусу посматрања имале поштовање не само људских, већ и њихових националних права. Такође, допринеле су побољшању положаја Рома и ојачале ромски културни и политички покрет у Европи, али недостају конкретни политички инструменти који би омогућили примену начела равноправности припадника ромске националности, као и очување њиховог етничког и културног идентитета. Суштина је да планиране мере морају подразумевати друштвено-економску интеграцију, али не смеју довести до асимилације Рома (Башић, 2010).

Роми су пример нације која показује способност да се одржи и без суверене територије. Последњих деценија у Европи се предузимају различите политичке акције које имају за циљ сузбијање структурног сиромаштва Рома, док очување етничког идентитета Рома подразумева активност и стратешки приступ стварању нетериторијалне нације. Наиме, сматра се да је ромски покрет специфичан управо по томе што решавање националног питања није концептуализовано на територијалној основи (Vermeersch, 2006). Роми имају статус транснационалне, нетериторијалне мањине и залажу се за јачање националног идентитета који није базиран на заједничкој територији и другим елементима националног идентитета модерних нација.

Закључак

Роми, као „нација без државе” немају територијалних претензија и никада нису тежили сепарацији, већ се, напротив, залажу за интеграцију

уз побољшање свог економског, социјалног и политичког положаја, као и очување и унапређење етничког идентитета, културе, језика, вере и традиције. У перспективи, даља изградња ромског националног идентитета треба да се заснива на етничким одликама ромске популације, као и модернизацијским тенденцијама и карактеристикама једне савремене мултикултуралне, мултиконфесионалне и мултинационалне државе каква је Србија. Само на тај начин могу се наћи адекватна решења за превазилажење дугогодишњег неповољног положаја Рома, а који се пре свега огледа у великом сиромаштву, неписмености и лошој образовној структури, нерешеним стамбеним проблемима, незапослености, неадекватној здравственој заштити и високом морталитету. При томе, положај и процес интеграције Рома у друштво, као и очување и унапређење ромског националног идентитета морају тећи истовремено, што све заједно представља изазов концепту толеранције, једнакости и демократијности, као и ефикасности у спровођењу мањинске политике у Србији.

Литература:

1. Bašić, Goran (2010): „Migracije i politička akcija”, *Politička akcija - Romski pokret i promene*, 59-73. Čigoja, Beograd.
2. Bašić, Goran (2012): „Socijalna integracija Roma i promene etnokulturnog identiteta”, u: *Promene identiteta, kulture i jezika Roma u uslovima planske socijalno - ekonomske integracije*, prir. Tibor Varadi i Goran Bašić, 153-179. SANU, Beograd.
3. Vermeersch, Peter (2006): *The Romani Movement: Minority Politics and Ethnic Mobilization in Contemporary Central Europe*. Berghahan Books, London.
4. Đorđević, Dragoljub B (2010): *Na konju sa laptopom u bisagama*, Prometej, Novi Sad.
5. Eriksen, Thomas (2002): *Ethnicity and nationalism*, Pluto Press, London.
6. Jakšić, Božidar (2002): *Ljudi bez krova*, Republika, Beograd.
7. Jakšić, Božidar (2012): „Političke promene identiteta Roma u Srbiji”, u: *Promene identiteta, kulture i jezika Roma u uslovima planske socijalno - ekonomske integracije*, prir. Tibor Varadi i Goran Bašić, 39-57. SANU, Beograd.
8. Koprivica, Ivana, Komatina, Slavica (2009): *Decade Monitoring Framework in Serbia*, UNDP, Belgrade.
9. Mitrović, Aleksandra, Zajić, Gradimir (1998): „Drštveni položaj Roma u Srbiji”, *Romi u Srbiji*, 9-65, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
10. Mirga, Andžej, Leh, Mruz. (1997): *Romi - Razlike i netolerancija*, AKAPIT, Beograd.

11. Mirga, Andžej, Nikolae, Georgi (2004): „Romi u XXI veku”, u: *Romi - od zaboravljene do manjine u usponu*, prir. Dragoljub Đorđević, 25-55, Odbor za građansku inicijativu, Niš.
12. Mitrović, Aleksandra (1996): „Položaj Roma u društvu”, *Položaj manjina u SR Jugoslaviji*, SANU, Odeljenje društvenih nauka, knjiga 19, Beograd.
13. Phinney, James S (1989): „Stages of Ethnic Identity development in Minority Group Adolescents”, *Journal of Early Adolescenc*, no.9. London.
14. Radaković, Milovan (2012): *Komponente nacionalnog i evropskog identiteta*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
15. Raduški, Nada, Komatina, Slavica (2013): „Društvena inkluzija Roma kao izazov za socijalnu politiku Srbije”, *Socijalna politika* (3), Institut za političke studije, Beograd.
16. Raduški, Nada (2007): *Nacionalne manjine u Centralnoj Srbiji-etničke promene i demografski razvoj*, Institut društvenih nauka, Beograd.
17. Raduški, Nada (2011): „Demografske komponente nacionalnog identiteta”, *Srpska politička misao* (1), Institut za političke studije, Beograd.
18. Smith, Anthony (1998): *Nacionalni identitet*. Biblioteka XX vek, Beograd.
19. Stojadinović, Miša (2012): *Potruga za identitetom*, Institut za političke studije, Beograd.
20. Stojković, Branimir (2008): *Evropski kulturni identitet*, Beograd, Službeni glasnik, Beograd.

NATIONAL IDENTITY OF THE ROMA IN THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Summary: Due to unfavorable social status and material deprivation, cultural, educational, economic and political marginalization, the Roma were not sufficiently affected by social mobility, which would have a positive effect on their status and their own national identity. The permanent changes of national affiliation of Roma are result of assimilation process and ethnic mimicry, so the Roma often declared as members of some other nationality. Also, the changes of ethnic identity were characteristic of Rome and had a great influence on their population growth. In recent years, the Roma are increasingly fighting for their own national identity, they have no territorial claims, but they advocate for integration into their environment, preservation of national and cultural characteristics and improving their material, social, and political status. The Roma minority represents a serious challenge to the minority policy of the Republic of Serbia on their way to their European integration.

Key words: Roma, national identity, European integration, status, demographic researches, Serbia